

Свою назву педагогіка одержала від грецьких слів “paida – пайдос”- дитина і “gogos- аго”- вести. Прямий переклад слова “пайдагогос” означає “провідник дитини”. Педагогами у Давній Греції називали рабів, які супроводжували до школи дитину свого володаря. Викладав у школі нерідко також раб. Чому? За часів розквіту Римської імперії Греція була перетворена на римську колонію. Тому багато давньогрецьких філософів, музикантів, вчених потрапили у полон і їх було вивезено до Риму. Ці раби супроводжували дітей заможних римлян до школи, прислуговували їм, навчали. Їх уперше почали називати педагогами. Так виникла назва професії і утворився термін “педагогіка”.

Треба зазначити, що на сучасному етапі розвитку педагогічних знань історична назва науки вступає у протиріччя з сучасним розумінням сутності педагогічних процесів. Тому у світовому педагогічному лексиконі все частіше використовуються нові терміни, а саме: “андрагогіка” (“андрос” – чоловік, “аго” – вести); “антропогіка” (“антропос” – людина, “аго” – вести), а у США взагалі загально визнаною є назва “філософія освіти”.

Будь-яка галузь людського знання виділяється в особливу науку лише тоді, коли більш-менш чітко сформульований предмет її дослідження. Що ж вивчає сучасна педагогічна наука? Найкоротше, найзагальніше і разом з тим відносно точно визначення сучасної педагогіки можна сформулювати як “наука про виховання людини”. Проте, щоб глибше зрозуміти що і для чого досліджує сучасна педагогіка, звернемося до історії її становлення як самостійної наукової галузі.

Практика виховання з'явилася разом з першими людьми і буде існувати доти, доки існуватиме людство. Його необхідність зумовлена як самою природою людства, так і соціальними чинниками: старші покоління завжди турбуватимуться про те, щоб молодь оволоділа знаннями і досвідом, уміла використовувати створені ними виробничі сили і духовні цінності, була підготовленою до праці і суспільного життя. Шляхом виховання молоді старші покоління готують для себе зміну.

В історії розвитку педагогічної науки можна виділити три основні етапи її становлення, виходячи із ступеня наукової розробленості педагогічних знань:

I етап, донауковий, тривав до XVII століття, і характеризувався накопиченням значного фонду емпіричного матеріалу у вигляді окремих розрізнених педагогічних відомостей, які фіксувались у формі вірувань, правил, вимог, традицій, звичаїв, обрядів, що складають нині основу народної педагогіки; і є теоретичним осмисленням емпіричного навчально-виховного досвіду у філософських трактатах; виникненням і закріпленням у користуванні ряду педагогічних понять.

II етап, концептуальний, тривав від кінця XVII до початку XX століття і характеризувався створенням окремих теоретичних концепцій виховання й освіти при домінуючій ролі теорії навчання; накопиченням фактичного матеріалу і досвіду педагогічної діяльності, які створили науково-теоретичне підґрунтя для виявлення педагогічних закономірностей та подальшого узагальнення і систематизації педагогічних знань; виділенням та обґрунтуванням провідних компонентів науково-педагогічних знань принципів, методів, форм організації навчально-виховного процесу). Проте аналіз педагогічної літератури того часу свідчить про відсутність чіткого розмежування сфер діяльності процесів виховання і навчання; ототожнення понять «виховання», «навчання», «освіта»; неможливість цілісної розробки наукових основ педагогіки у контексті рівня розвитку науки того часу.

III етап, системний, триває з початку XX століття і характеризується високим рівнем узагальнення, систематизації та структурування педагогічних емпіричних знань, одержаних у результаті проведення численних педагогічних експериментів; подальшим розвитком категорійного апарату науки; створенням цілісних науково обґрунтованих систем організації навчально-виховного процесу; становленням педагогіки як наукової системи.

Протягом багатьох віків процес виховання існував як природний для людського життя і не був предметом спеціального вивчення. Діти засвоювали виробничий і моральний досвід у процесі спільної трудової діяльності і повсякденного спілкування з дорослими. Не було ні спеціальних виховних закладів, ні осіб, які б спеціально займалися педагогічною діяльністю і професією яких було б виховання.

Найстародавнішою цивілізацією людства вважається держава Шумер (з V тисячоліття до н.е. у південній Месопотамії). Саме там у середині III тис. до н.е. виникає новий тип письма (клинопис) і з'являються перші школи. До речі, терміну "школа" на той час ще не існувало. Школа називалася "е – дуб – ба" – "будинок табличок", вчитель – "батько будинку", його помічник – "старший брат", учень – "син будинку табличок". Згідно давньоєгипетських джерел, перші школи у Єгипті виникли дещо пізніше - за 2,5 тисячі років до н.е. Це були школи при палацах, де дітей царських сановників навчали основам арифметики і геометрії. Проте в цих школах дітей навчали не професіонали-вчителі, а жерці, для яких ця робота була другорядною. Жерці зберігали всі відомі на той час наукові знання у великій таємниці і передавали їх обмеженому колу осіб, призначених для майбутньої духовної діяльності.

Більшу ж частину молоді навчали батьки або найстаріші члени родини. Вже тоді, у часи Давнього Світу, багато хто з суспільних діячів розумів виняткову роль виховання як у розвитку суспільства, так і у житті кожної людини. Так, за законами афінського правителя Солона (640-559 рр. до н.е.) батько повинен був обов'язково подбати про спеціальне навчання своїх синів будь-якому ремеслу. Якщо ж він цього не зробив, то синові дозволялося не годувати батька на старість.

З розвитком виробництва і накопиченням певної бази знань все важливішою ставала потреба у спеціальній підготовці підростаючого покоління до життя. Настали часи, коли освіта почала відігравати досить значну роль у житті людей. Було помічено, що суспільство розвивається стрімкіше або повільніше залежно від того, як у ньому організовано виховання молоді. З'явилася потреба в узагальненні досвіду виховання, у створенні спеціальних навчально-виховних закладів, у підготовці професійних вихователів. Вже у найбільш розвинених країнах Давнього Світу – Китаї, Індії, Єгипті, Греції – були розпочаті спроби узагальнення досвіду виховання, виділення теоретичних основ цього процесу. Всі знання того періоду про природу, людину, суспільство акумулювалися у філософії. У всеохоплюючій системі знань, якою була філософія тих часів, містяться перші широкі узагальнення з питань педагогічної теорії і практики. Колискою європейських систем виховання стала давньогрецька філософія. Її представники – Демокрит (460-370 рр. до н.е.), Сократ (469-399 рр. до н.е.), його учень Платон (427-347 рр. до н.е.), Аристотель (384-322 рр. до н.е.) та інші – розробили у своїх працях важливі ідеї і положення щодо виховання людини, формування її особистості. Своєрідним підсумком розвитку грецько-римської педагогічної думки були праці давньоримського філософа і педагога Марка Фабія Квінтіліана (35-96 рр.). Його можна назвати першим "штатним" педагогом, який одержував платню з імператорської казни і навчав юнаків-патрициїв ораторського мистецтва. У своїй книзі "Освіта оратора" Квінтіліан розробив цілу педагогічну систему. Цей твір довгий час залишався провідною книгою з педагогіки і вивчався у всіх риторських школах разом із творами Цицерона.

У період Середньовіччя проблеми виховання розроблялися філософами-богословами, педагогічні ідеї яких мали релігійне наповнення. Затиснута у межах теології і схоластики, педагогіка тих часів дещо втратила прогресивні риси періоду античності. Протягом дванадцяти століть вигострювалися і закріплювалися принципи догматичного навчання. Не зважаючи на те, що серед діячів церкви було багато високоосвічених для свого часу людей, які створювали педагогічні трактати, педагогічна теорія призупинилася у своєму розвитку.

Епоха Відродження збагатила світ яскравими мислителями, педагогами-гуманістами, громадськими діячами, які відроджували ідеї античних філософів (Еразм Роттердамський, Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішель Монтень, Томас Мор, Томмазо Кампанелла та багато інших).

Однак, не зважаючи на інтенсивний розвиток виховної теорії, педагогіка до середини XVII століття залишалася частиною філософської науки. Саме тоді, у 1623 році англійський філософ і природодослідник Френсіс Бекон видав свій трактат "Про гідність та збільшення наук". У цьому творі він намагався класифікувати існуючі на той час науки і як окрему галузь наукових знань виділив педагогіку під назвою "керівництво читанням". Проте частіше народження педагогіки як окремої самостійної науки пов'язують з ім'ям видатного чеського педагога Яна Амоса Коменського (1592-1670). Його головна праця "Велика дидактика", яка була вперше видана в Амстердамі у 1654 році, є однією з перших фундаментальних науково-педагогічних творів. Провідні її положення не втратили свого значення і сьогодні. Запропоновані Я.А.Коменським принципи, форми, методи навчання стали основою подальшого розвитку педагогічної теорії. Становлення педагогіки характеризувалося розробкою окремих напрямів, ідей, теорій, концепцій

виховання і навчання. Це – теорії і практики початкового навчання, трудового навчання, розвивального навчання – Й.Г.Песталоцці; теорії “вільного виховання” – Ж.-Ж. Руссо; концепції виховуючого навчання – Й.Ф.Герbart та інші. Загалом для кінця XIX - початку XX століття характерним явищем став бурхливий розвиток змісту педагогічних знань та поява різноманітних напрямів побудови педагогічних теорій, а саме: а) філософський напрям, представники якого вважали, що педагогічні знання є частиною філософських теорій (філософи Давньої Греції, І.Ф.Герbart, В.Рейн, Г.С.Сковорода, М.О.Бердяєв); б) психологічний, що обґрунтовував питання навчання і виховання з точки зору психології (К.Д.Ушинський, К.Сльницький, П.Мальцев); в) практичний, що характеризувався розвитком курсу практичної педагогіки, який спирався на теоретичні основи і передбачав суворе дотримання систематизованого порядку правил виховання і навчання, а також певних педагогічних вимог (С.Бобровський, А.Маттіас); г) соціальний, прихильники якого розглядали вчення про суспільство і виховання як нерозривне єдине (П.Наторп); д) експериментальний, прихильники якого вважали головною метою виховання цілеспрямований вплив на особистість, що розвивається (Є.Мейман, А.Нечаєв, М.Монтессорі, С.Френе, В.А.Лай); е) нова педагогіка, представники якої обстоювали еволюційний розвиток педагогіки й пропагували дбайливе ставлення до природних нахилів і прагнень дитини (В.Вахтерев, С.Френе, С.Русова).

Системний період розвитку педагогічних знань, який розпочався на початку XX століття, триває досі і характеризується подальшим розвитком всіх галузей педагогіки; високим рівнем узагальнення і класифікації поняттєвого апарату науки; розвитком педагогіки як наукової системи.

Отже, становлення системи педагогічних знань відбувалося впродовж тривалого періоду часу, поетапно, і кожен період характеризувався домінуванням того чи іншого типу освіти, становленням та розвитком певних компонентів наукових знань, формуванням структури самої педагогічної науки (див. Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Становлення та розвиток основних компонентів науково-педагогічних знань

Етапи становлення науково-педагогічних знань	Головні компоненти педагогічних знань, які набували розвитку	Основні педагогічні поняття
<i>I етап – донауковий</i>	Емпіричні факти, основні поняття	Виховання, навчання
<i>II етап – концептуальний</i>	Емпіричні факти, основні поняття, окремі теорії, ідеї, концепції, принципи, форм, методи навчання та виховання	Виховання, навчання, освіта, розвиток
<i>III етап – системний</i>	Емпіричні факти, основні поняття, теорії, ідеї, концепції, закони, закономірності, принципи, форми, методи навчання та виховання, логіко-структурна залежність основних компонентів науково-педагогічних знань	Виховання, освіта, навчання, розвиток, самовиховання, самоосвіта, саморозвиток, виховні відносини

Предмет вивчення педагогічної науки – одне з найважливіших і, в той же час, одне з найскладніших питань педагогіки. Ще видатний вітчизняний педагог К.Д. Ушинський, визнаючи складність цього питання, давав таке визначення предмету педагогіки: “До широкого кола антропологічних наук належать: анатомія, фізіологія і патологія людини, психологія, логіка, фізіологія, географія, що вивчає землю як житло людини, і людину як жителя земної кулі; статистика, політична економія та історія в широкому розумінні, куди ми відносимо історію релігії, цивілізації, філософських систем, літератур, мистецтв і, власне, виховання у вузькому розумінні цього слова. В усіх цих науках викладаються, співставляються і групуються факти і ті співвідношення фактів, у яких виявляються властивості предмета виховання, тобто людини”.

Треба зазначити, що до цього часу триває давня дискусія: “Чим вважати педагогіку – наукою чи мистецтвом?” Щоб надати аргументовану відповідь на це запитання, наводимо ряд критеріїв, які дозволяють визначену галузь знань називати наукою, а саме: а) чітко визначено предмет вивчення; б) наявні об’єктивні методи дослідження явищ і процесів; в) зафіксовані об’єктивні зв’язки (закони і закономірності) між явищами і процесами, що становлять предмет вивчення; г) виявлені закони і закономірності дають можливість передбачати (прогнозувати) розвиток подій у майбутньому.

Вивчаючи основи педагогіки у вищому навчальному педагогічному закладі майбутні вчителі поступово переконуються, що всі ці вимоги стосовно педагогіки виконуються.

Довгий час предметом педагогіки визнавалося виховання, як підготовка підростаючого покоління до самостійного життя, при цьому мова йшла про підготовку до життя саме молоді. Однак виховання як суспільне явище виникло і існує як засіб підготовки людини до життя, розвитку у неї необхідних суспільних властивостей і якостей. Таким чином, закономірності виховання, його характер і методичні основи виробляються не в самій виховній діяльності як такій, а зумовлюються закономірностями розвитку і формування людини як істоти соціальної, а також соціальними вимогами до її підготовки. Рівень розвитку сучасного суспільства потребує постійного самовдосконалення людини, неперервної освіти і виховання впродовж всього її життя. Тому сучасний комплекс педагогічних наук вміщує також галузі, які вивчають закономірності і принципи виховання, освіти і розвитку зрілої людини (акмеологія).

Предмет вивчення педагогіки розвивався і уточнювався протягом всієї історії розвитку педагогічної думки. На сучасному етапі існує декілька підходів до його визначення. Можна виділити щонайменше три з найбільш поширених. Підхід перший – предметом вивчення педагогіки є виховання як функція суспільства передавати новим поколінням суспільно-історичний досвід; виховання як спеціально організований процес; виховна діяльність, яка здійснюється у навчально-виховних закладах. Отже, провідним процесом, який вивчає педагогічна наука вважається виховання. Підхід другий – предметом вивчення педагогіки визнається дослідження сутності розвитку і формування особистості людини та визначення на цій основі теорії і методики виховання як спеціально організованого педагогічного процесу.

Тобто, поряд з процесом виховання до предмету вивчення педагогіки додається дослідження закономірностей розвитку людини. Підхід третій - предметом вивчення педагогіки визнається освіта як реальний цілісний процес, цілеспрямовано організований у спеціальних соціальних інститутах (сім’ї, освітніх і культурних закладах). Цей підхід досить поширений в останні роки як у вітчизняній так і у зарубіжній педагогіці.

Не зважаючи на різноманітність підходів до визначення предмету педагогіки, провідними завданнями педагогічної науки лишаються вивчення виховання як суспільного явища, яке у широкому його розумінні охоплює освіту і навчання; його закономірностей; дослідження сутності та закономірностей розвитку і формування особистості в умовах спеціально організованого виховання; визначення цілей виховання; змісту, форм та методів виховної діяльності; дослідження ролі виховання у процесі розвитку і формування особистості; розробка основ теорії і практики виховання та навчання. Разом з тим, предмет педагогіки розширено і на сучасному етапі розвитку науки він вміщує виховання, освіту і навчання як дітей, молоді, так і дорослої людини

Отже на сучасному етапі розвитку педагогічних знань ми називаємо педагогікою науку про закономірності, принципи, форми і методи виховання, освіти і навчання людини на всіх етапах її вікового розвитку.

Вона є організованим впливом на світогляд і поведінку людей, аналізує і розкриває об'єктивні закономірності виховного процесу, досліджує його сутнісні зв'язки, причинно-наслідкові залежності.

Як і кожна наука, педагогіка має свій поняттєвий апарат. Основні поняття науки визначаються предметом дослідження. Серед всього комплексу понять завжди можна виділити провідні, найзагальніші поняття, навколо яких будується вся система знань науки і які відображають основні найсуттєвіші сторони, властивості і зв'язки педагогічних явищ. Такі поняття називають категоріями науки. Категорії пронизують все наукове знання і пов'язують його у цілісну систему. Базовими категоріями педагогіки більшість дослідників називають: виховання, освіту, розвиток, навчання, самовиховання, самоосвіту, саморозвиток, виховні відносини.

Значення цих категорій у теоретичній і практичній педагогіці важко переоцінити. Вони: а) цементують все педагогічне знання; б) визнані і використовуються як теоретиками, так і практиками у всьому світі; в) склалися впродовж віків, поступово вигострюючись, входили у свідомість і досвід фахівців різних рівнів кваліфікації. Ними користуються всі категорії дорослих у сфері міжособового спілкування: і батьки, і представники громадськості, і самі учні. Знання цих категорій дозволяє глибше зрозуміти педагогіку як науку, хоча за ступенем абстрагування й узагальнення педагогіка впевнено посідає місце поряд з філософією.

Серед основних педагогічних категорій значну роль відіграє поняття “виховання”, яке органічно поєднано з процесами навчання, освіти і розвитку.

Виховання - поняття найбільш загальне та універсальне. Воно, як процес, спрямовується на вироблення певних норм поведінки людини. Освіта сприяє формуванню світогляду, що означає набуття певної суми знань з різних галузей науки. Традиційно освіта тлумачиться як складова частина виховання.

Навчання ж відображає процесуальний бік освіти, у межах якої взаємодіють учитель і учень. Звичайно, виховання, освіта і навчання дуже тісно взаємопов'язані між собою, хоч кожне з них має свою специфіку, свої особливості. Ці погляди можна проілюструвати за допомогою так званої "педагогічної матрьошки", ідея якої належить російській дослідниці В.С.Безруковій. Категорії "виховання", "освіта", "навчання" співвідносяться за принципом "матрьошки": маленька матрьошка - це навчання, середня - освіта, велика - виховання. Уявити кожну з них окремо та описати можливо, але неможливо зрозуміти сутність однієї, не розглянувши інших, - об'єкт зникає.

Внутрішня автономна побудова забезпечує збереження єдиної природної цілісності.

Проілюструвати названу залежність можна і за допомогою логічної схеми співвідношення педагогічних понять. За основу беремо традиційний підхід до визначення змісту та обсягу визначених понять, а саме:

* “виховання”, у широкому його розумінні, є найбільш загальним поняттям, що охоплює всі сфери процесу формування особистості;

* “освіта” - відноситься до виховання як частина до цілого; проте ця категорія не є достатньо конкретною, щоб користуватися нею у повсякденній діяльності;

* “навчання” є ядром освіти, головним шляхом її набуття.

1. Виховання у (широкому розумінні)

2. Освіта

3. Навчання + виховання у спеціальному педагогічному значенні

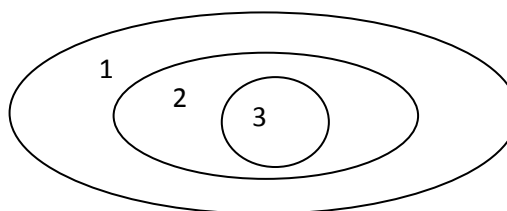

Рис. 1.1. Схема співвідношення основних педагогічних понять

Розглянуті нами підходи до визначення основних категорій педагогіки можна назвати традиційними. Проте в останнє десятиліття з'явився і нетрадиційний погляд на визначення сутності та ієрархії провідних педагогічних понять. Група російських педагогів під керівництвом В.А.Сластьоніна, І.Ф.Ісаєва, А.І.Міщенко, Е.Н.Шиянова та деякі вітчизняні дослідники, зокрема В.І.Луговий, дійшли висновку, що у єдиній цілісній науці педагогіки має бути однозначно окреслений предмет дослідження, який доцільно називати одним інтегрованим словом "освіта". Категорія "освіта" розуміється ними як "реальний цілісний педагогічний процес, що цілеспрямовано організується у спеціальних соціальних інститутах", як "єдиний процес фізичного й духовного формування особистості", як "процес і результат цілеспрямованого інформаційного окультурнення суб'єктів діяльності заради утвердження соціально-культурної форми життя; процес і результат цілеспрямованого формування культури людини". "Виховання – на думку названих дослідників, - це, "спеціально організована діяльність, спрямована на реалізацію цілей освіти в умовах педагогічного процесу". Як бачимо, відбулось переміщення смислового навантаження з поняття "виховання" на поняття "освіта". В цьому тлумаченні "педагогічна матрешка" буде мати інший вигляд: велика - "освіта", середня - "виховання", маленька - "навчання".

В останні роки активізувалися ідеї гуманістичної особистісно-орієнтованої педагогіки, що розробляється на підґрунті цілеспрямованого і систематичного виховання підростаючих поколінь на культурно-історичних традиціях рідного народу з творчим використанням елементів національних систем виховання інших народів. Освіта і виховання є найважливішими компонентами культури, яка в усьому світі розвивається відповідно до вимог національної школи.

Виховання - це насамперед процес засвоєння кожною особистістю духовності, культури рідного народу, національного духу. Весь історичний розвиток людства доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. Головним у національному вихованні є створення умов для саморозвитку людини як особистості й індивідуальності. Реалізувати це можливо тільки за допомогою людинотворчої взаємодії, під час якої педагог і учні поєднуються творчим діалогом - пошуком нерозкритих потенційних можливостей навчально-виховного процесу з метою активного самостановлення і самовираження особистості кожної дитини. Учень має бути не стільки об'єктом, скільки суб'єктом виховання, самотворення, самовдосконалення засобами як навчальної діяльності, позакласної виховної роботи, так і природного середовища, навколишньої дійсності, спілкування з дітьми. Національна система виховання сприяє створенню сприятливих психолого-педагогічних умов для вільного самовизначення і самоствердження кожної особистості, для самореалізації нею своїх задатків, нахилів, здібностей і можливостей. Тому до основних категорій педагогічної науки все частіше включають поняття, пов'язані з самореалізацією особистості: "саморозвиток", "самовиховання", "самоосвіта" (див. Рис. 1.2).

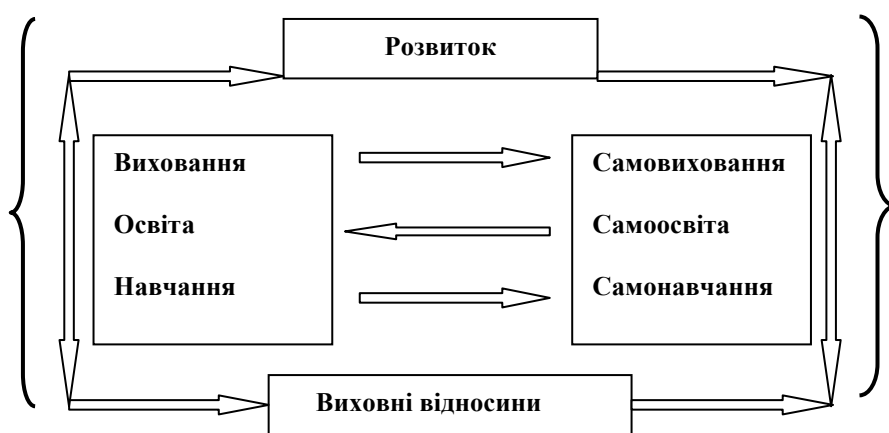

Рис.1.2. Головні педагогічні категорії

"Розвиток" при цьому визначається як процес змін у людині, що забезпечує реалізацію її природного потенціалу, її сутності та призначення. Забезпечується розвиток шляхом навчання виховання, освіти та навчання. У процесі виховання людини відбувається її розвиток, рівень якого відповідно впливає на виховання, змінюючи, поглиблюючи методи та засоби виховної діяльності. Впродовж всього людського життя ці явища взаємно доповнюють одне одного.

Поняття методології науки є достатньо складним і не завжди розуміється однозначно. Воно застосовується перш за все у широкому значенні як загальна методологія науки. Загальною методологією науки називається сукупність вихідних філософських ідей, що лежать в основі дослідження природних чи суспільних явищ і які вирішальним чином впливають на теоретичну інтерпретацію цих явищ. Методологія педагогіки являє собою систему знань про основи та структуру педагогічної теорії, про підходи до дослідження педагогічних явищ і процесів, про способи одержання знань, які об'єктивно відображають мінливу педагогічну дійсність в умовах розвитку суспільства. Отже, методологічні основи педагогіки – це той науковий фундамент, з позицій якого пояснюються основні педагогічні явища і розкриваються їх закономірності. Можна назвати ряд рівнів методології педагогіки, а саме:

1) Філософська методологія (філософія) є найвищим рівнем методології педагогіки, адже сама педагогічна наука народилася у надрах “науки про мудрість”. Тому педагогіка спирається у своїх дослідженнях на фундаментальні філософські закони, використовує її категорії тощо.

2) Загальнонаукова методологія (досягнення інших людинознавчих наук). Педагогіка використовує загальнонаукові принципи, форми, підходи до відображення дійсності, зокрема системний підхід, закони логіки, психологічні закономірності тощо.

3) Конкретно-наукова методологія (досягнення самої педагогічної науки). Сама педагогічна наука накопичила значний фонд знань про сутність основних педагогічних процесів і явищ, які відображені у загальнопедагогічних законах і закономірностях.

4) Дисциплінарна методологія (результати дослідження в окремих галузях педагогічної науки) - закономірності навчання, виховання, розвитку особистості.

5) Методологія міждисциплінарних досліджень. Сюди можна віднести праці класиків педагогіки, котрі як правило досліджували педагогічні явища і процеси не виокремлено, а у їх взаємозв'язку. Тому ці роботи використовуються у різних галузях педагогічної практики.

Педагог-пошуковець, досліджуючи будь-яке педагогічне явище або процес, обов'язково враховує кожний з рівнів методології. Це дає йому можливість правильно (об'єктивно) осмислювати предмети і явища навколишньої дійсності, чітко усвідомлювати закономірності їх функціонування і наявні між ними зв'язки; і на цій основі будувати стратегію і тактику виховання, освіти, навчання і розвитку людини.

До джерел педагогічної науки відносять також такі: 1) педагогічну спадщину минулого; 2) народну педагогіку; 3) передовий педагогічний досвід; 4) інноваційні педагогічні дослідження. У сучасній школі багато вчителів, які не задовольняються простим викладом навчального матеріалу, а шукають нові шляхи вдосконалення своєї діяльності. Такі педагоги постійно підвищують свою кваліфікацію, самовдосконалюються, намагаються працювати на рівні вимог часу. І результати роботи цих учителів досягають високого рівня. Тому необхідно вивчати систему роботи таких педагогів, щоб їх досвід не був втраченим, щоб їх знахідки здобули довге життя на користь підростаючого покоління. Проте, не можна забувати і педагогічної спадщини минулого.

Належну увагу слід приділяти вивченню наукових праць видатних вчених-педагогів, звертатися до народної педагогіки, до народного мистецтва, до народної мудрості. За всю історію свого розвитку наш народ накопичував перлини народної мудрості, значна частина яких втрачена. Треба відроджувати забуте, все те, що стиралося з пам'яті народної за роки тоталітаризму. Необхідно розкривати перед дітьми велич і красу рідного краю, національної культури, народних традицій, рідної природи, землі, що народила народних титанів – письменників, поетів, педагогів, композиторів, учених, які збагатили вітчизняну і світову науку й культуру. Адже нація, яка не пам'ятає і не цінує своїх коренів, не має права на життя і приречена на загибель.

Розвиваючись, кожна наука збагачує свою теорію, наповнює її новим змістом. Цей процес стосується і педагогіки. В наш час поняття “педагогіка” охоплює цілу систему педагогічних наук. Структура сучасної педагогіки відображає зв'язки і відносини, що склалися у ході історичного розвитку різних галузей педагогічних знань, визначає місце кожної з педагогічних наук, її роль для педагогічної практики. Сучасна педагогічна наука являє собою коло самостійних наук, серед яких:

1. Історія педагогіки, яка вивчає розвиток педагогічної думки на різних етапах історичного розвитку людського суспільства.

2. Загальна педагогіка – базова наукова дисципліна, яка вивчає загальні закономірності навчання і виховання, розробляє загальні основи навчально-виховного процесу в освітніх закладах різного типу. Вона традиційно поділяється на чотири великі розділи: загальні основи, дидактику (теорію навчання), теорію і методику виховання, школознавство (систему управління школою і діяльність органів освіти).

Щодо поділу педагогічної науки за галузями, то їх нараховується вже близько двадцяти і кількість їх може зростати й надалі. Всі вони спираються на структуру і принципи загальної педагогіки і є її “дочірними”, хоча і самостійними науками. Їх умовно можна поділити на загальні і функціональні.

До загальнопедагогічних наук відносять:

- вікову педагогіку (дошкільна педагогіка, педагогіка школи, педагогіка вищої школи тощо);
- корекційну педагогіку, яка розробляє питання виховання сліпих (тифлопедагогіка) та глухих (сурдопедагогіка) дітей; розумово відсталих дітей (олігофренопедагогіка), дітей з неправильно сформованою мовою (логопедія);
- соціальну педагогіку, яка вивчає механізми формування особистості у соціумі. Сюди ж можна віднести і сімейну педагогіку;
- етнопедагогіку, що вивчає здобуті народом знання та уміння у галузі виховання та навчання, відображені у фольклорі, традиціях, обрядах.

До функціональних педагогічних наук відносять:

- професійну педагогіку;
- галузеві педагогіки (авіаційна, військова, медична, культурно-освітня тощо);
- педагогіку підвищення кваліфікації і перекваліфікації спеціалістів;
- часткові або предметні методики викладання, що допомагають вчителю-предметнику у підготовці та проведенні уроків та інших видів навчально-виховної діяльності.

Окремо виділяємо порівняльну педагогіку, яка займається порівняльним аналізом педагогічних систем у різних країнах (порівняно з вітчизняною). Сукупність галузей педагогіки складає єдину систему педагогічних наук.

Педагогіка тісно пов’язана з багатьма іншими науками. Ідеї суміжних наук про людину дозволяють педагогіці більш глибоко і всебічно досліджувати закономірності виховання та освіти. На це положення в свій час вказував ще Ушинський К.Д. Він писав: “Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, то перш за все вона повинна вивчити її також у всіх відношеннях”. Тим самим він звертав увагу на необхідність глибокого вивчення педагогом усіх антропологічних наук, що досліджують людину.

Педагогіка має тісні зв’язки з такими наукам як філософія, історія, соціологія, психологія, етика, естетика, анатомія, фізіологія людини, гігієна, етнографія, математика, кібернетика та ін. Форми і типи зв’язків педагогіки з іншими науками різноманітні: творче використання наукових ідей інших наук; застосування методів інших наук – математичного моделювання і проектування, анкетування і соціологічного опитування тощо.

Педагогіка як навчальний предмет вивчається у педагогічних інститутах, університетах, педучилищах, а також на курсах і семінарах, спрямованих на підвищення кваліфікації працівників народної освіти. До навчальних планів педагогічних навчальних закладів включено: загальний курс педагогіки, спеціальні методики, методика виховної роботи, практикум з позакласної роботи, основи педагогічної майстерності, педагогічна психологія та ін.

ОПОРНА СХЕМА ЗАНЯТТЯ

Педагогіка		Наука про закономірності, принципи, форми і методи виховання, освіти і навчання людини на всіх етапах її вікового розвитку	
Предмет педагогічної науки		Вивчення закономірностей, принципів, форм і методів виховання, освіти і навчання людини на всіх етапах її вікового розвитку	
Основні поняття (категорії)		Виховання, освіта, навчання, розвиток, самовиховання, самоосвіта, саморозвиток, виховні відносини	Структура курсу: 1. Загальні основи педагогіки 2. Теорія навчання (дидактика) 3. Теорія виховання 4. Школознавство
Галузі педагогіки		Історія педагогіки. Загальнопедагогічні науки: вікова педагогіка (дошкільна педагогіка, педагогіка школи, педагогіка вищої школи тощо); спеціальна педагогіка (тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія); соціальна педагогіка; сімейна педагогіка; етнопедогогіка. Функціональні педагогічні науки: професійна педагогіка; галузеві педагогіки (авіаційна, військова, медична, культурно-освітня тощо); педагогіка підвищення кваліфікації і перекваліфікації спеціалістів; часткові або предметні методики викладання. Порівняльна педагогіка.	
Основні завдання сучасної педагогіки		1. Дослідження і розробка теоретичних основ процесів освіти, навчання та виховання. 2. Вивчення змісту освіти, навчання і виховання. 3. Розробка і впровадження у практику найбільш ефективних форм і методів, сучасних технологій виховання, освіти і навчання. 4. Реалізація завдань розумового, морального, трудового, естетичного і фізичного виховання. 5. Розробка проблем виховання і підготовки висококваліфікованих працівників.	

А. Визначення поняття “виховання”:

- Процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об’єктивних і суб’єктивних факторів.

- Цілеспрямоване формування особистості, суть якого полягає у виробленні світогляду, моральних якостей, естетичних ідеалів, та сприяє її фізичному розвитку і підготовці до суспільно-корисної праці.
- Процес цілеспрямованого формування особистості в умовах спеціально організованої виховної системи, яка забезпечує взаємодію вихователів і вихованців.
- Цілеспрямований і систематичний вплив на розвиток людини з метою підготовки її до виконання конкретних ролей у системі суспільних відносин.
- Систематичний і цілеспрямований вплив вихователя на вихованців з метою формування у них рис і якостей особистості, необхідних суспільству.
- Процес цілеспрямованого керівництва формуванням всебічно розвиненої людини у системі навчально-виховних закладів.
- Процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її відношень, рис, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки у суспільстві.
- Спеціально організований педагогічний вплив на особистість, що розвивається, з метою формування соціальних властивостей і якостей, які визначаються суспільством.
- Спеціально організована діяльність педагогів і вихованців спрямована на реалізацію цілей освіти в умовах педагогічного процесу.
- Цілеспрямоване створення умов для різнобічного розвитку і саморозвитку людини, набуття нею соціальності.

Б. Визначення поняття «освіта»:

- Процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.
- Система знань, умінь і навичок, здобутих людиною у навчальних закладах у процесі навчання; загальний рівень знань, культури у суспільстві.
- Процес і результат оволодіння учнями системою наукових знань та пізнавальних умінь і навичок, формування на цій основі світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвитку її творчих сил і здібностей.
- Такий бік виховання, котрий полягає в оволодінні системою наукових та культурних цінностей, накопичених людством.
- Цілеспрямований процес навчання і виховання в інтересах особистості, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення громадянином визначених державою освітніх рівнів.
- Єдиний процес фізичного і духовного формування особистості, процес соціалізації, що свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично обумовлені, більш-менш чітко зафіксовані у суспільній свідомості соціальні еталони (спартанський воїн, добродійний християнин..., гармонійно розвинена особистість).
- Творення Людини; зафіксоване досягнення рівня культури, загальних чи професійних знань, набутих у процесі навчання (початкова, середня, вища); діяльність, спрямована на відповідне досягнення; система навчальних, наукових і методичних органів та закладів, що її забезпечують (система освіти).
- Процес і результат цілеспрямованого інформаційного окультурнення суб'єктів діяльності заради утвердження соціально-культурної форми життя.

Отже, освіта є процесом і результатом цілеспрямованого формування культури людини.

В. Визначення поняття “навчання”:

- Цілісний двосторонній процес педагогічної діяльності вчителя) і пізнавально-навчальної діяльності учнів (учіння), спрямований на досягнення навчально-виховних завдань.
- Процес двосторонньої діяльності педагога і учнів спрямований на передачу і засвоєння знань учнями.
- Цілеспрямований процес взаємодії вчителя і учнів, у ході якого відбувається засвоєння знань, умінь, навичок, здійснюється виховання та розвиток учнів.
- Цілеспрямований процес взаємодії між учителем та учнями з метою їхнього розвитку, освіти та виховання.
- Цілеспрямований процес передачі і засвоєння знань, умінь та навичок і способів пізнавальної діяльності людини.
- Цілеспрямований процес взаємодії учителя і учнів, у ході якого здійснюється освіта людини.
- Двосторонній процес, який охоплює засвоєння навчального матеріалу, тобто діяльність учнів (учіння) і керівництво ними, тобто діяльність учителя (викладання).
- Цілеспрямований педагогічний процес організації і стимулювання активної навчальної і пізнавальної діяльності учнів по оволодінню науковими знаннями, уміннями та навичками, розвитку творчих здібностей, світогляду та морально-естетичних поглядів і переконань.
- Особлива спільна соціальна діяльність з прискореної передачі молодому поколінню і засвоєння ним шляхом організованої пізнавальної і практичної діяльності накопиченого соціального досвіду.

Г. Визначення поняття “розвиток”:

- Процес формування психічних якостей і властивостей особистості, що дозволяють пізнавати оточуючий світ.
- Процес формування особистості як соціальної якості індивіда на основі його соціалізації і виховання.
- Процес становлення особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих соціальних і природних чинників.
- Процес кількісних і якісних змін, які відбуваються в організмі, психіці, інтелектуальній та духовній сферах людини під впливом зовнішніх (природне і соціальне середовище, виховання, колективна діяльність, спілкування) та внутрішніх (анатомо-фізіологічні передумови, особиста активність, що реалізується у діяльності), керованих (виховання і самовиховання) і некерованих (об’єктивний, стихійний вплив середовища) факторів.
- Ряд внутрішньо пов’язаних, послідовних і прогресивних змін, що характеризують рух людини від нижчих до вищих рівнів її життєдіяльності.
- Ряд послідовно пов’язаних кількісних і якісних змін, що відбуваються з організмом людини від моменту її народження і до кінця життя, становлення людини як соціальної істоти.
- Взаємопов’язаний процес кількісних і якісних змін, що відбуваються в анатомо-фізіологічному визріванні людини, в удосконаленні її нервової системи і психіки, а також її пізнавальної і творчої діяльності, у збагаченні її світогляду, моральності, суспільно-політичних поглядів, переконань.

Даючи визначення основних понять педагогіки, можна помітити, що вони глибоко взаємопов’язані між собою. Тому, при їх аналізі необхідно виділити домінуючу, головну функцію кожного з них і саме на цій основі виокремити їх відмінності.